



گردشگری روستایی راهکاری سازنده برای توسعه سیستان

غلامرضا میری^۱، ناهید اسمعیل زایی^۲، یونس شهناوی^۳، عباسعلی حق پرست^۴

۱- استادیار گروه جغرافیای دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان

۲- مربی گروه جغرافیای برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایرانشهر

۳- مربی گروه جغرافیا برنامه ریزی شهری دانشگاه آزاد اسلامی واحد خاش

۴- مربی گروه حسابداری دانشگاه آزاد اسلامی واحد زاهدان

چکیده:

صنعت گردشگری - صنعتی است چند کاره که در دهه های اخیر به عنوان یک منبع برای توسعه پایدار مورد توجه بسیاری از کشورهای جهان قرار گرفته است. گردشگری روستایی یکی از انواع گردشگری محسوب می شود و به عنوان گردشگری که پیرامون روستاها اتفاق می افتد تلقی شده است. برنامه ریزان برای رسیدن به توسعه پایدار روستاها، تدابیر و راهکارهای گوناگونی اندیشه اند که در این بین می توان از بسط و توسعه صنعت گردشگری در روستاها به عنوان فعالیتی انسانی - اقتصادی که ضمن ایجاد اشتغال و درآمدزایی در سبب تعامل دوسویه و سازنده روستاییان با دیگر افراد و فرهنگ ها می شود، یاد کرد. در این مقاله ضمن بیان اصول و مفاهیم گردشگری روستایی و ارتباط تنگاتنگ آن با موضوع توسعه روستایی با تکیه بر مطالعات کتابخانه ای و تحلیل ادراکی، به معرفی جذابیت ها و ظرفیت های طبیعی - تاریخی گردشگری در سیستان پرداخته شود و در پایان به ارائه راهکارهای گوناگون برای اجرایی شدن طرح های گردشگری و توسعه این فعالیت در سیستان پرداخته شده است.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری روستایی، توسعه روستایی، سیستان

مقدمه:

می تواند به احیا و زنده نگه داشتن این آداب و فرهنگ ها در این گونه محیط های اجتماعی - تاریخی کمک شایان توجهی بکند. در هر حال سیاست گذاران و برنامه ریزان به گردشگری به عنوان «صنعتی» که ثبات اقتصادی و جمعیتی را برای جوامع روستایی به دنبال دارد، می نگرند و بسیاری گردشگری را عنصر لازم برای حرکت به سوی اصلاح مناطق روستایی می دانند و از گردشگری به عنوان راهبردی که می تواند با توجه به اثربخشی خاص خود به جوامع روستایی حیات دوباره بدهد و آن ها را پابرجا نگه دارد، یاد می کنند (ازکیا و دیگران، ۱۳۸۷). بنابراین، گردشگری روستایی به عنوان یک کارکرد فراساختاری می تواند از طریق مشارکت و وابستگی به سایر بخش های اقتصادی و فرهنگی جامعه گسترش و تداوم یابد و به نوبه خود در رشد و تعالی روستا و بالطبع گره خوردن آن با توسعه ملی نقش مهمی در فرایند توسعه کشور ایفا کند.

روش تحقیق

در این پژوهش که تحقیقی بنیادی و توصیفی - تحلیلی توأم با انجام مطالعات میدانی است، تلاش می شود تا ضمن بیان کلیات نظری مرتبط با گردشگری روستایی و تحلیل آثار آن در زمینه سازی برای توسعه روستاها از راه مطالعات کتابخانه ای و ادراکی، به معرفی جاذبه ها و ظرفیت های (طبیعی، انسانی و تاریخی) گردشگری در سیستان پرداخته و در نگارش و گردآوری اطلاعات این مقاله از دو روش کتابخانه ای و روش میدانی به صورت بازدید و مشاهده محل و عکس برداری از جاذبه های گردشگری بهره گرفته شده است.

مبانی نظری پژوهش

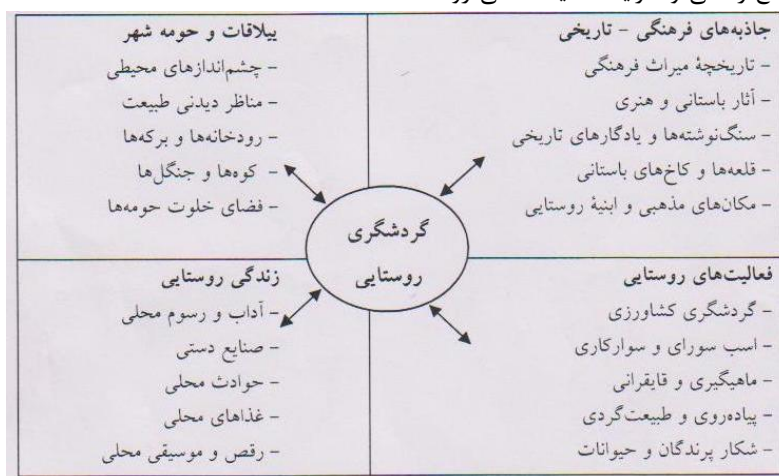
۱- مفهوم گردشگری روستایی

برای توریسم روستایی نمی توان آغاز تعیین کرد. تاریخ، فرهنگ، شیوه زندگی و زبان هر قوم در یک منبع فراگیر به هم بافته شده است که درک و شناخت این نسخ فقط از راه مشاهده مستقیم آن بهتر حاصل می شود و بی شناخت این نسخ فراگیر در جوامع گوناگون فرهنگ جامعه اگر نبوسد و از بین نرود، بی شک از رشد باز می ماند (وای، گی، ۱۳۸۲: ۲۹۵). بنابراین، گردشگری در فضایی که سرنوشت فرهنگ ها به هم وابسته اند، یک گفتگوی گسترده فرهنگی است که سیاحتگران و گردشگران پیام آوران به رشد سازگار شدن این فرهنگ ها با یکدیگر و ابزاری برای ایجاد تفاهم میان آن هاست (دیبائی، ۱۳۷۱: ۱۹-۳۷) به دنبال این مباحث، گردشگری روستایی به عنوان یک فعالیت تفریحی - اجتماعی و اقتصادی در نیمه دوم قرن ۱۸ م در اروپا به خصوص انگلستان ظاهر شد، که نه تنها شامل جاذبه ها، امکانات و فعالیت های تفریحی می شود، بلکه نیازمند خدمات و ارائه تسهیلاتی برای

تنوع بخشیدن به اقتصاد و افزایش شاخص های توسعه انسانی، رفع مشکلات ناشی از صنعتی شدن و آلودگی بیش از حد استاندارد شهرها، افزایش بهره وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال زایی، تعامل فرهنگ ها و حفظ محیط زیست و در مجموع، توسعه پایدار از دغدغه هایی است که جهان امروز با آن رو به روست و هریک از کشورها در هر سطحی از توسعه در تلاش هستند تا پاسخ لازم به این مسائل را بیابند. کشورهایی که به تنوع بخشی اقتصادی روی آورده اند و می خواهند خود را از اقتصاد تک پایه ای برهانند و در جستجوی شناخت ظرفیت ها یا خلق مزیت های نوین توسعه هستند، بسیار موفق تر از دیگر جوامع بوده اند. یکی از این مولفه ها گسترش صنعت گردشگری است که اغلب کشورهایی که را در برنامه توسعه ملی خود گنجانیده اند تا از این طریق بتوانند فرایند توسعه ملی خود را تسریع و تکامل ببخشند. در این راستا و در عرصه زیستی - فضایی محیط های سکونت، به ویژه در جوامع در حال توسعه نابرابری در توزیع منابع، امکانات و منافع ملی میان سکونتگاه های شهری و روستایی موجب بروز تنگناها و مشکلاتی در محیط های روستایی و شکاف درآمدی میان این مراکز جمعیتی شده است. در نتیجه این مسائل و نابرابری ها؛ بسیاری از اندیشمندان تمهیدات و استراتژی های فراوانی را برای دستیابی به توسعه در محیط های روستایی ارائه داده اند که یکی از این موارد توسعه و گسترش فعالیت گردشگری روستایی به عنوان جزوی از صنعت گردشگری در آن دسته از روستاهایی است که دارای ظرفیت های طبیعی در تاریخی لازم برای گسترش این صنعت است. بدین منوال و در چارچوب طرح های آمایشی اعم از ملی، منطقه ای و محلی جهانگردی و صنعت توریسم به عنوان یکی از ابزار و مولفه های مهم توسعه و محرومیت زدایی در میان سکونتگاه های انسانی (شهر و روستا) به شمار می رود. به عبارت دیگر جهت گیری فعالیت های اقتصادی در صنعت توریسم جریان بهینه سازی است که در آن گروه های مختلف سعی در حداکثر کردن منافع خود و رسیدن به اهداف مربوطه را دارند (صباح کرمانی، ۱۳۸۰: ۳۰۰). در نتیجه، دستیابی به سطح قابل قبولی از فرایند توسعه در تمامی مکان ها، مستلزم بهره گیری از گزینه های گوناگون و متنوع است و در سطح محلی گردشگری روستایی یکی از آن هاست. که می تواند با برنامه ریزی اصولی و مناسب و شناسایی توان ها و تنگناهای موجود نقش موثری را در تنوع بخشی به اقتصاد محلی و زمینه سازی برای توسعه روستاها برعهده داشته باشد. از بعد فرهنگی فعالیت گردشگری در نواحی روستایی به دلیل جهانی شدن اهمیت روزافزونی یافته است؛ زیرا جهانی شدن، فرهنگ های سنتی، آداب و رسوم و فولکلورهای قدیمی جوامع را به ویژه در فضاهای شهری کم رنگ کرده و در نهایت از بین می برد (قادر، ۱۳۸۳: ۱۴۷). از این رو، گردشگری روستایی

گردشگران نیز هست. بدین منوال گردشگری روستایی می تواند به کلیه فعالیت ها و خدماتی که به وسیله کشاورزان، مردم و دولت ها برای تفریح، استراحت و جذب توریست و نیز فعالیت هایی که به وسیله گردشگران در نواحی روستایی صورت می گیرد، گفته شود همچنین جریان گردشگری روستایی را می توان «زمینه اطلاق به گردشگرانی دانست که برای گذران اوقات فراغت خود در یک روستا یا در نزدیکی آن اقامت کرده و نسبت به وضع زندگی و شرایط محیط محلی روستا

کسب آگاهی می کنند» (جوان، ۱۳۸۳: ۱۱۴). در نهایت گردشگری روستایی، نتیجه یک مفهوم فراگیر از گریزهای شهری است که در سیطره سرمایه داری، رهیافت پافوردیسم را در عبور از نگرش تک محور در نواحی روستایی در قالب کنش پذیری اقتصادی - اجتماعی که می تواند زمینه ساز درآمد و اشتغال باشد. در آمیختگی با صنعت زمینداری به اجرا می گذارد (مافی، و دیگران، ۱۳۸۷).



جلوگیری کند. از این رو، این صنعت (گردشگری روستایی) بسیار کاربرد بوده و یکی از مزیت های مهم آن شاید بی نیازی به نیروی کار متخصص و جلب استفاده از نیروی کار ساده یا نیمه ماهر برای خدمت در این صنعت (به خصوص در بخش ساختمان و تهیه مواد غذایی مورد نیاز توریست ها) است که باعث اشتغال موقت یا دائم برای بیشتر سکنه روستا می شود (سینایی، ۱۳۷۹: ۴۱)

۲-۱-۲- آثار درآمدی
مخارجی که ناشی از گردشگری است، به صورت درآمد به اقتصاد آن روستا یا ناحیه تزریق می شود، به گونه ای که وقتی توریست در ناحیه «روستایی» پول خرج می کند، باعث ایجاد درآمد برای شخص دیگری شده و در نتیجه بخشی از درآمد این شخص دوباره خرج و بقیه پس انداز می شود. به همین ترتیب اثر اولیه میزان معینی از مخارج یک شخص طی دفعات متوالی و در مدت زمانی نسبتاً قابل توجهی اثر لازم را از خود در اقتصاد آن مکان (روستا) بر جای می گذارد (پاپلی یزدی و دیگران، ۱۳۸۵: ۳۹). گردشگری روستایی با افزایش درآمد روستائیان از طریق ارائه خدمات و فروش تولیدات خود به گردشگران، تلاش برای به کارگیری استعدادها و کشف منابع بالقوه برای کسب درآمد از راه رشد صنایع دستی روستایی و جذب سرمایه های سرگردان به سطحی از تعادل اقتصادی به واسطه تسریع در گردش پول را در فضای روستاها به همراه دارد.

۳-۱-۲- گردشگری محرکی برای سرمایه گذاری در روستاها

۲- آثار مثبت گردشگری در محیط های روستایی
سازمان تجارت جهانی (۱۹۹۶) عمده کارکردهای توریسم روستایی را برای برآوردن دو هدف زیر می داند.
الف) افزایش ظرفیت اقتصاد جوامع روستایی برای نوآوری و توسعه منابع انسانی با جلب سرمایه گذاری در این مناطق و متنوع کردن ساخت و کارکردهای اقتصادی جوامع روستایی؛
ب) خروج مناطق روستایی از حالت انزوای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی موجود و اتصال اقتصاد مناطق روستایی کشورها به اقتصاد منطقه ای، ملی و جهانی با توجه به فرایندهای رو به رشد جهانی شدن (مقصودی، ۱۳۸۳: ۵۵) در این پژوهش آثار مثبت گردشگری هر یک به تفکیک بیان می شود.

۲-۱-۲- آثار اقتصادی
مهم ترین و اصلی ترین جاذبه گردشگری روستایی، به طور سنتی عرصه روستاهاست. به عبارتی، برای جلب گردشگر به سوی محیط های روستایی و نگه داشتن آن ها در روستا، باید انواع جاذبه ها برای آسایش و سرگرمی آن ها مهیا شود و به آنان امکان داده شود تا ضمن هزینه کردن در اقتصاد محلی و روستا مشارکت کنند. این آثار اقتصادی را می توان در ۳ مورد ذکر کرد:

۲-۱-۱- آثار اشتغالی
با توجه به آثار جنبی گردشگری در اقتصاد، مسئله اشتغالی دارای اهمیت فراوانی است که می تواند علاوه بر ایجاد درآمد و تنوع سازی اقتصاد محلی از آثار زیانبار فرهنگی - اجتماعی ناشی از بیکاری

۳-۲- آثار زیست محیطی

طبیعت، گهواره و زادگاه انسان است و فعالیت های انسانی در چارچوب آن شکل می گیرد و انسان با اندیشه خود از انواع مصالح و منابع طبیعی برای گذران زندگی و شکوفایی آن بهره می برد. پس چگونگی و دگرگونی در شرایط و منابع طبیعی، شیوه و سطح توسعه در امور اجتماعی - اقتصادی یک فضای جغرافیایی را تحت تأثیر قرار می دهد (محلای، ۱۳۸۲: ۲۵-۲۴). بنابراین، گردشگری روستایی می تواند با تکیه بر راهکارهای زیر تلاشی برای توسعه روستاها مبتنی بر قابلیت های طبیعی آن باشد.

۱- محافظت از منابع طبیعی و ترویج حساسیت و آگاهی نسبت به سیستم های اکولوژیکی با کمک افراد بومی

۲- افزایش آگاهی های زیست محیطی و آگاهی های زیبایی شناختی در بین اهالی روستا و بازدیدکنندگان

۳- بهره گیری، حفاظت و استفاده بهینه از محیط زیست طبیعی و تاریخی روستا با مشارکت روستائیان و گردشگران

۴- استمرار منافع بلند مدت جامعه روستایی با محافظت مستمر از منابع محلی

۵- تخصیص اعتبار برای محافظت از طبیعت (شارپلی، ۱۳۸۰: ۴۲ و زاهدی، ۱۳۸۵)

۳- گردشگری و توسعه روستایی

اگر توسعه پیشرفتی همه جانبه در زمینه های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی سیاسی و زیست محیطی؛ به ویژه با در نظر گرفتن عدالت اجتماعی اقتصادی و تأمین منابع آیندگان تعریف شود. برقراری بهینه مناسبات متقابل انسان و محیط در هر منطقه جغرافیایی؛ به گونه ای که انسان ضمن برخورداری و بهره برداری کامل از این ظرفیت های محیطی تعادل محیط را نیز حفظ کند. از نمودهای توسعه است (هجرتی، ۱۳۷۹: ۱۹) از این رو، دستیابی به سطح قابل قبولی از توسعه در روستاها مستلزم بهره گیری از گزینه های گوناگون و متنوع است. که گردشگری و بهره برداری از ظرفیت های فرهنگی، تاریخی، محیطی و بوم زیستی روستاها یکی از این زمینه هاست. از آنجا که اصل اولیه توسعه اعم از شهر و روستا منوط به تشخیص و تعیین عوامل پیچیده طبیعی و انسانی؛ یعنی برنامه ریزی با تکیه بر شناسایی توان ها و تنگناهای موجود در هر مکان است. گردشگری که در حال تبدیل شدن به یکی از ارکان اصلی اقتصاد تجاری جهان است، می تواند به عنوان رکن اصلی توسعه پایدار جوامع محسوب شود. بنابراین توسعه گردشگری روستایی از یک طرف می تواند نقش مهمی در تنوع سازی اقتصادی روستاها در قالب صنعت توریسم ایفا کند و از طرف دیگر وسیله ای برای تحریک رشد اقتصاد ملی (از طریق غلبه بر انگاره های توسعه نیافتگی و بهبود استاندارد زندگی مردم محلی) به شمار آید (اردستانی، ۱۳۸۷: ۲۵۲) از این بعد از توسعه روستا باید ضمن حفظ

این صنعت دارای ساختار مخصوص به خود به خصوص تجمع تعداد بسیاری از بنگاه های کوچک بوده که طیف وسیعی از خدمات را ارائه می دهند (هتل ها، مسافرخانه ها، رستوران ها، فروشگاه های مواد غذایی، صنایع دستی و غیره). بنابراین، دولت ها نیز به همین دلیل توجه بیشتری به سرمایه گذاری در این گونه صنایع می کنند؛ زیرا ایجاد مقادیر معینی سرمایه گذاری در صنایع زیربنایی (راه، برق، آب و...) موجب سرمایه گذاری های دو چندان در صنایع جانبی و پشتیبانی کننده این صنعت می شود (اردستانی، ۱۳۸۷: ۲۵۱). از این رو، برای افزایش زیر ساخت ها و بهبود خدمات و تسهیلات رفاهی - تفریحی قابل ارائه به گردشگران در روستاها نیازمند امکانات اساسی در روستاها هستیم. که این فقط با سرمایه گذاری و جذب اعتبارات ملی و محلی و سوق دادن آن ها به سمت سکونتگاه های روستایی امکان پذیر است.

۳-۲- آثار اجتماعی - فرهنگی

گردشگری می تواند تغییرات فرهنگی و اجتماعی مهمی را در روستاهای میزبان ایجاد کند و از طریق توزیع درآمد، اشتغال زایی و کاهش فقر، باعث توسعه و پیشرفت اجتماعی شده و رفاه و سلامت عمومی را ایجاد کند (قادری، ۱۳۸۳: ۱۵). از آن جا که گردشگری عبارت است از سیاحت در زمان و مکانی گسترده تر، این فرهنگ ها هستند که با (حرکت و گسترش) خویش پایه و اساس تمدن ها را شکل داده و با زنده نگه داشتن آزادی در خاطره ها در فضاهای گسترده و بی قید و بند، انسان را به اندیشیدن فرا می خوانند. بنابراین، فرهنگ یک جلوه روشن از حیات اجتماعی است (دیباثی، ۱۳۷۱: ۱۸). بنابراین گردشگری و جابه جایی انسان ها، علاوه بر آثار عمیق فرهنگی و روحی، به مثابه پلی قلمداد می شود که انسان ها و سرزمین ها و در مفهومی محلی و کوچک تر؛ روستاها را به یکدیگر مرتبط می سازد و موجبات استحکام پیوندهای اجتماعی ملت ها «مکان ها» را فراهم می آورند. (شارپلی، ۱۳۸۰: ۷۴) گردشگری با توسعه و گسترش روابط مکانی - فضایی روستاها و دیگر نقاط سکونتگاهی، سبب ایجاد فرصت برای مراودات اجتماعی و تبادلات فرهنگی میان سکونت گاه ها و بالطبع افزایش آگاهی عمومی جامعه روستایی و تکامل و تعالی شخصیت روستائیان با اطلاع از ارزش های فرهنگی خود و دیگر مراکز جمعیتی می شود، که در گذر زمان، باعث تحکیم روابط و مناسبات مابین افراد و در نهایت کاهش قدرت نامتعادل اجتماعی و به وجود آمدن نوعی حس تعلق مکانی (سرزمینی)، اتحاد میان مردم، ملت ها و ایجاد صلح، همبستگی و پرهیز از هرگونه تحقیر محلی و سرزمینی می شود. همچنین امکان تاریخی و باستانی به علت کم توجهی و نبود اعتبارات لازم برای مرمت و نگهداری در حال تخریب و نابود شدن هستند. در صورت توسعه صنعت گردشگری می توان انتظار داشت که از تخریب و نابودی این آثار تاریخی - فرهنگی جلوگیری به عمل آید (مدهوشی و دیگران، ۱۳۸۲: ۲۹).

تاریخی ایران زمین از یازدهمین سرزمین نیکوی هست شده از اراده اهورا مزداست که دارای رسالتی تاریخی برای بهروزی و سرفرازی ایرانیان در هزاره پایانی عمر گیتی است. در جاری زمان و در فرازو فرودهای تاریخی نامهای زرنکا سکستان، سجستان، سیستان و بالاخره نیمروز را به خود دیده است.

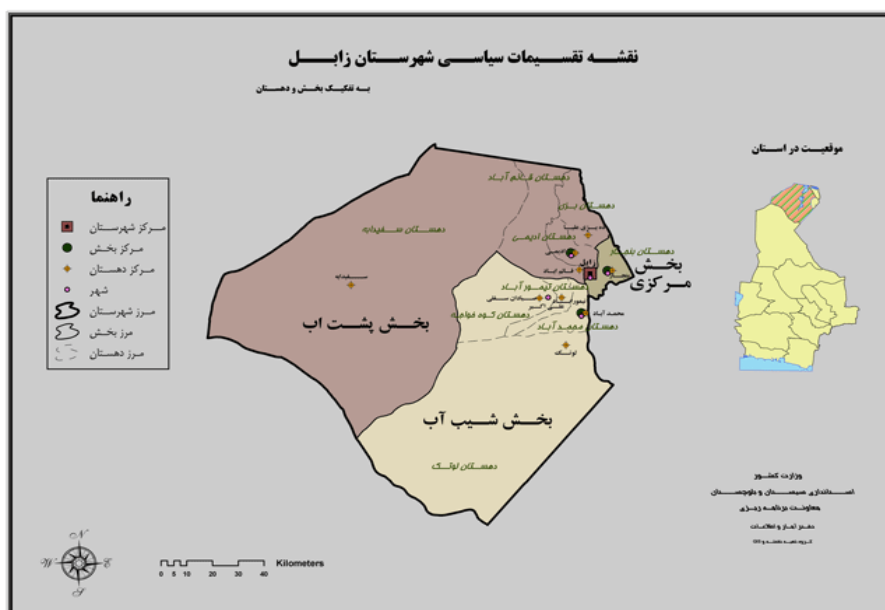
در فرهنگ ایران زمین سیستان سرزمین حجت است و دلیل استوار تداوم وجودانگی ایرانیان؛ برهمین باور ریشه های هویت ملی مازا هیرمند فره مند وهامون ورجاوند تازگی و تراوت ابدی می یابند. برخی از شاخصه های بنیادین در شکل گیری هویت فرهنگی و تاریخی ما که ریشه درسیستان دارند عبارتند از: سیستان خاستگاه اسطوره های ایرانی وقهرمانان شاهنامه است. در سیستان قوی ترین جریان فکری - اعتقادی ایران باستان یعنی آیین توحیدی زرتشت پیامبر نشو نما می یابد نخستین شعر فارسی در دربار یعقوب لیث صفاری سروده شد. که به منزله نخستین قدم اساسی در ایجاد نهضت بازگشت به خویشتن برای پاسداری از مهمترین شاخصه فرهنگ و تمدن به شمار می رود. نخستین مقاومت منفی اعتقادی در برابر حاکمیت ظلم و جور بنی امیه بنی عباس و گرایش به خاندان عدالت و امامت درسیستان ثبت تاریخ می شود. این مقاومت عقیدتی ریشه تاریخی شکل گیری شالوده اصلی هویت ملی امروز جامعه ایرانی را نشان میدهد. زادگاه بیش از یک صدگهر پاک نهاد پرورش یافته در دامان مادران ایران زمین که در زمره معماران فرهنگ و اندیشه این اب و خاک محسوب می شوند مانند ابوسعید سجری ریاضی دان بزرگ قرن چهارم که به کرویت و حرکت زمین به دور خورشید رسیده بود. ابوسلیمان سجری استاد ابوحنان توحیدی و رهبر اخوان الصفا بزرگترین جریان فلسفی - مذهبی قرن چهارم؛ حریر بن عبدالله سجری اولین فقیه شیعه؛ فرخی سیستانی؛ محمد بن کرام؛ یعقوب لیث و.. وجود بیش از دوهزار اثر باستانی و تاریخی برجای مانده فقط در سیستان ایران منطقه را به نمایشگاهی از تاریخ ایران زمین مبدل کرده است. سیستان بهشت باستان شناسان گفته ایران شناس بزرگ ریچار فرای است که با کتاب میراث باستانی ایران شناخته میشود. پژوهشگران دیگری تنها به محوطه تاریخی زاهدان کهنه در بخش شهرکی نارویی زابل لقب لندن شرق داده اند. شهرسوخته بزرگترین استقرار شهرنشینی از هزاره سوم و چهارم قبل از میلاد در شرق فلات ایران است. دهانه غلامان تنها شهر شناخته شده به مفهوم متعارف امروزی از دوران هخامنشیان و کوه خواجه تخت جمشیدی از خشتوگل و بازمانده از دوران اشکانی - ساسانی و صدها ها اثر دیگر زینت بخش دشت سیستان است.

نقشه شماره ۱: تقسیمات سیاسی شهرستان زابل

محیط زیست روستا اهداف و نیازمندی های تفریحی گردشگران را نیز تقویت کند، که این کار می تواند با استفاده بهتر از مکان های تاریخی - طبیعی به عنوان مکملی برای درآمدهای حاصل از کار کشاورزی مطرح شود. بنابراین، گردشگری را باید محصول جدید نقدینه ساز درآمد، که با توزیع مجدد و به جریان انداختن بیشتر و سریع تر پول و ایجاد اشتغال به عنوان راه علاج بسیاری از جوامع (روستایی) که با مشکلات اقتصادی رو به رو هستند، دانست (زنگی آبادی و دیگران، ۱۳۸۵: ۱۳۴). همچنین با مطالعه روند مهاجرت ها از روستا به شهر می توان دریافت که گسترش شهرنشینی موجب کمبودهایی چون امکانات اجتماعی (ضعف زیر ساخت ها) و کمبود درآمد (ضعف اقتصادی) برای روستائیان شده است و در این راه، اگر ما به گردشگری روستایی به عنوان عاملی برای توسعه اجتماعی - اقتصادی روستاها توجه کنیم از تبدیل شدن این نواحی به روستاهای فقیر و در حال فرسایش جلوگیری کرده و با این کار گویی در کالبد روستا روحی دیگر دمیده ایم (روستاسکه و دیگران، ۱۳۸۵: ۲۹). از این رو، صاحب نظران تنها راه احیای مجدد روستاهایی را که با روند روزافزون تخریب و افول کشاورزی همراه است را ارائه برنامه ها و استراتژی های جزوی می دانند که بتواند از کلیه ظرفیت های (طبیعی - انسانی) آن ها بهره ببرند، و باعث ایجاد درآمد و افزایش رفاه زندگی ساکنان این روستاها بشوند (۱۸۱: ۱۹۹۵، Nitsh) از این رو، می توان با گسترش گردشگری به عنوان جایگزینی برای فعالیت های کشاورزی و جبران کمبود یا نبود فعالیت های صنعتی در این نواحی، به توسعه دست یافت.

معرفی منطقه مورد مطالعه :

سیستان در نیمه شرقی فلات ایران با ارتفاع ۴۹۸/۲ متر از سطح دریا بین ۳۱ درجه و ۱۳ دقیقه عرض جغرافیایی و ۶۱ درجه و ۲۹ دقیقه طول جغرافیایی قرار گرفته است. دشت؛ رودخانه؛ دریاچه و دلتا از عناصر اصلی جغرافیایی منطقه سیستان هستند. دشت سیستان بخشی از فلات بزرگ ایران است که از شمال و شرق به رشته کوه های سلیمان و بابا؛ از جنوب به منطقه سرحد و کوه های ملک سیاه و از غرب به کویر لوت و استان خراسان محدود میشود. هیرمند؛ فراه؛ خاش رود و خوسپاس رودخانه هایی هستند که به بزرگترین تالاب آب شیرین خاور میانه شکل می دهند. رود هیرمند نزدیک دریاچه هامون تشکیل دلتای بزرگی میدهد که مرکز اصلی تمدنهای کهن سیستان بوده است. مسیر این رودخانه در گذر زمان بارها تغییر یافته و این تغییرات علت اصلی پراکندگیهای فراوان آثار باستانی و تاریخی در دشت سیستان می باشد. (سجادی ۱۳۷۴) هتومن/هیرمند/ نخستین نام ماندگار در حافظه



(Arrata) که در متون سومری از آن نام برده شده همین شهر سوخته باید باشد.

معرفی اجمالی جاذبه های گردشگری سیستان

دهانه ی غلامان: بقایای یک شهر معتبر دوران هخامنشی در فاصله ی ۲۴ کیلومتری جنوب شرقی زابل در مجاورت روستای قلعه نو قرار دارد. از سال ۱۹۶۲ هیئت ایتالیایی به سرپرستی اومبرتور شرانو در اینجا دست به کاوش زد و آثار یک مقر حکومت محلی مزارن نوران هخامنشی را در اینجا کشف کرد. مجموعه ی بناهای خشتی دهانه ی غلامان شامل کاخ ها و معبد، گویا مرکز ایالت سیستان یعنی زرنگ عهد هخامنشی بوده است.

کوه خواجه: همان گونه که بیشتر اشاره شد تنها عارضه ی کوهستانی دشت سیستان کوه خواجه است. در اطراف و بر روی این کوه آثار باستانی و بناهای تاریخی چندی دیده می شود که عبارتند از:

قلعه کافران/ که همانا محوطه ی اصلی و مجموعه ی معماری پارتی متشکل از کاخ، آتشگاه و دژ است، مصالح اصلی آن خشت است و به ندرت از آجر و سنگ لاشه نیز در بناهای آن استفاده شده است. هرتسفلد در اینجا آثار نقاشیهای زیبایی کشف کرد که تعدادی از آنها در موزه ی برلین و بقیه در انبار موزه ی ایران باستان محفوظ است.

قلعه کوک کهزاد: که عبارت است از مجموعه ای از بناهای جسیم و ستر خشتی بالاتر از قلعه کافران روی ستیغ کوه خواجه که آثار دو بنای بزرگ که پوشش گنبدی داشته اند قابل مشاهده است این مجموعه در ارتباط تنگاتنگ با مجموعه ی قلعه کافران است.

شهر سوخته: مجموعه ای از تپه های باستانی که در فاصله ۶۵ کیلومتری زابل واقع شده است. یکی از مراکز مهم تمدنی جنوب شرقی فلات ایران بوده و یکی از مهمترین محوطه های باستانی ایرانی محسوب می شود. مساحت مجموعه ی تمدنی شهر سوخته به ۱۵۱ هکتار می رسد و بلندترین نقطه ی آن از نقطه ی صفر سطح دشت فعلی ۱۸ متر ارتفاع دارد. این محوطه از ۳۲۰۰ تا ۲۰۰۰ پیش از میلاد مسکون بوده است. مهمترین و اساسی ترین دوره ی تمدن آن مقارن سالهای ۲۵۰۰ ق م بوده که در آن زمان جمعیتی برابر ۵۰۰۰ نفر داشته و محدوده ی شهر بالغ بر ۸۰ هکتاری شده است. در کهن ترین لایه ی تمدنی شهر سوخته یک لوحه به خط پیش عیلامی (Proto- Elamite) کشف شده که البته تا کنون موفق به خواندن آن نشده اند ولی احتمالاً متنی بازرگانی است. شهر سوخته به عنوان یک پایگاه و مرکز تجاری در عهد باستان عمل می کرده، سنگ لاجورد معروف بدخشان در افغانستان امروزی به اینجا آورده می شده و پس از کار کردن به روی آن به میانرودان و مصر صادر می گردیده است. برخی معتقدند ایالت باستانی و معرف اُرت

تالاب آب شیرین در خاورمیانه است که از وسعت تقریبی ششصد هزار هکتاری آن چهارصد هزار هکتار در خاک ایران قرار می گیرد و با نگاه توسعه و تثبیت آب در آن زمینه منحصر بفردی از توانمندیهای طبیعی؛ ورزشی فراهم می شود.

برخی دیگر از آثار باستانی سیستان که به دلیل خودداری از اطاله ی کلام فقط به ذکر نامی از آنها بسنده می کنیم، عبارتند از: میل قاسم آبد، قلعه تیمور، زاهدان کهنه، تپه و قلعه ی پارت- ساسانی شهرستان (رام شهرستان)، بقایا و ویرانه های شهر منهدم شده ی اسلامی به نام بی بی دوست و تک بنای موسوم به برج افغان در بخش شمالی آن. تپه های تاسوکی، تپه اسک، تپه کندر، تپه لشکران ۱ و ۲، تپه کفتارک، تپه های روباه بزرگ و کوچک، تپه خواجه احمد، رنده، قلعه نمرو، قلعه سکوه، قلعه کافی، قلعه کوهک، قلعه مچی و بسیاری دیگر.

تجزیه و تحلیل:

با توجه به ساختار اقتصادی - اجتماعی نامتوازن کشورهای در حال توسعه و ایجاد شکاف بین عرصه های سکونتگاهی مختلف این جوامع، رفع فقر و رسیدن به توسعه پایدار ملی در گروه توجه به کلیه نواحی و خرده عناصر مربوط به آن هاست. از این رو، می توان گفت که ریشه تمامی مشکلات و مسائل عقب ماندگی مثل فقر گسترده، نابرابری در حال رشد، رشد سریع جمعیت در شهرها و بیکاری فزاینده در مناطق روستایی است. و از آنجا که بخش کشاورزی به دلایلی نظیر کمبود زمین، خشکسالی های دوره ای، تغییر در قیمت محصولات به تنهایی پاسخگوی درآمد روستائیان نیست باید در جستجوی راهکارهایی برای افزایش درآمد و اشتغال پایدار برای روستائیان باشیم. به منظور رفع مشکلات فوق. افزایش درآمد روستائیان و ایجاد اشتغال در این نواحی جمعیتی گردشگری روستایی نقش فوق العاده ای می تواند داشته باشد. به نحوی که این صنعت با بهره گیری مناسب از منابع و ظرفیت های طبیعی و انسانی بالقوه، جدا از توان اشتغالزایی بالایی که دارد، می تواند با حل مسائل فقر و نابرابری، توزیع درآمد و امکانات، ایجاد امنیت محلی، ترویج روحیه و وفاق و پاسداشت میراث های فرهنگی بومی برای زمینه سازی به منظور توسعه پایدار روستایی موثر باشند.

بنابراین، دستیابی به سطح قابل قبولی از فرایند توسعه در روستاها، مستلزم بهره گیری از گزینه های گوناگون و متنوع است. اگر گردشگری در کنار اقتصاد کشاورزی روستاها قرار گیرد: می تواند یک فرصت استثنایی برای احیای روستاها و اقتصاد آن ها باشد. به عبارت دیگر صنعت گردشگری به عنوان یک کارکرد اقتصادی مکمل در کنار سایر فعالیت های تولیدی و خدماتی در سطح مناطق روستایی و محلی جریان دارد. که می تواند به عنوان ابزار زمینه ساز توسعه اقتصادی در

کوشک چهل دختر: که در تداول محلی «کوچک چل گنجه» نامیده می شود. قلعه ای است در قسمت جنوبی کوه که گویا در کنار مجموعه ی بناهای پارتی قلعه کافران و کوک کهزاد نقش پادگانی را ایفا می کرده و کاملاً بر اطراف اشراق داشته است.

زیارت خواجه غلطان: این ساختمان در بخش شمال غربی کوه واقع شده است و عبارت است از یک تکه بنای اسلامی که در نزد مردم از تقدس خاصی برخوردار است.

زیارت پیر گندم بریان/ در نزدیکی خواجه غلطان که به مانند آن بنایی از دوره ی اسلامی است.

شهر قدیم زرنج: ویرانه های پایتخت باستانی سیستان که با استناد متون بر دست تیمور لنگ منهدم شد و در نزدیکی هامون واقع است.

قلعه سام: بنایی از عصر اشکانی که در ۲۵ کیلومتری جاده ی زابل - زاهدان قرار دارد.

قلعه رستم: مجموعه ای شهری است که در ۶۰ کیلومتری زابل و متعلق به قرون میانه ی اسلامی.

آتشکده کرکوی: از این بنا تنها نامی باقی مانده چرا که در نزدیکی زابل امروزی در دهی به نام کرکوی تپه ای واقع است که کاملاً به زیر مسکن روستایی رفته و چیزی از آن جز چند دیوار مخروبه دیده نمی شود.

مجتمع بقیه الله الاعظم چاه نیمه؛ سجاده نماز نیایشگرانیست که با روح سبزهستی پیوندی جاوید یافته و هم اهنگ با نواهای حیات بخش نواخته شده از مشیت الهی در پهنه گیتی گامهای ماندگار از خود بیادگار می گذارند. اراده های بلندی که جانشین خدا در زمین اند و به انسان و زمین مرده حیات معقول می بخشند و مشعل دانایی و توانایی فرزندان پاک سرشت پرورده در دامن مادران ایران زمین را در گذرگاه ابدیت دست به دست می کنند. چاه نیمه تجسم عینی اراده ایست که با روح خردمند وافرینگر هستی پیوند یافته و جهت گیری سبزو روشنی از الگوهای برنامه ریزی؛ خدمت؛ خستگی ناپذیری و تلاش برای تمامی دیدگاههای موافق با توسعه منطقه است. چاه نیمه یکی از جاذبه های منطقه است که ضرورتاً در فرایند برنامه نویسی گردشگری جایگاه واقعی اش باید دیده شود.

دریاچه هامون: با شکوه و فر هست شده از مشیت اهورامزدا خداوند خرد دانایی با رسالتی اساطیری در بهروزی ورستگاری ایرانیان در فرجام گیتی است. دریاچه هامون و کوه خواجه از سه منظر متنوع با هدف واحد گردشگری منطقه پیوند می یابد: از منظر جاذبه های زیست محیطی و اقتصاد معیشتی عشایر و صیادان منطقه. این دریاچه بزرگترین

۲- راه اندازی شبکه تبلیغات گسترده برای معرفی منطقه به عنوان یک مقصد توریستی از طرق مختلف مانند چاپ و توزیع گسترده عکس، بروشورها، پوستر، نقشه، توزیع و نمایش فیلم و اسلاید از طرف دهیاری و ساکنان روستاها.

۳- استفاده از امکانات مالی، اداری و فنی نهادهای مختلف شهرستان برای مرمت، توسعه و تجهیز جاذبه های تاریخی - طبیعی گردشگری روستاها.

۴- تأسیس مهمانسرا و زائر سرا در کنار آثار تاریخی و مذهبی روستاها برای استراحت گردشگران؛ راه اندازی مجموعه فرهنگی - تفریحی - ورزشی با مشارکت روستاییان در محیطی نزدیک به جاذبه های روستا برای رفاه و سرگرمی گردشگران به همراه ایجاد تأسیسات توریستی - اقامتی سبک

۵- احداث واحدهای پذیرایی مناسب و متنوع چون رستوران، کافی شاپ، قهوه خانه سنتی و... متناسب با سلیقه مختلف گردشگران به خصوص حاشیه چاه نیمه و بناهای باستانی؛

۶- فرهنگ سازی و افزایش سطح آگاهی روستائیان با آموزش مناسب برای مشارکت، همکاری و برخورد رفتاری مناسب با گردشگران توام با شکل گیری و فعالیت نهادهای مدنی (NGO) با همکاری روستائیان برای مرمت، حفظ و نگهداری هرچه بیشتر از جاذبه های گردشگری روستا؛

۷- برگزاری جشنواره ها و یادواره های تاریخی - مذهبی در منطقه و نیز راه اندازی بازارهای فصلی برای فروش و به نمایش گذاشتن تولیدات زراعی و صنایع دستی شرکت فعال در نمایشگاه های سراسری کشور؛

۸- احداث، تجهیز و گسترش تسهیلات بهداشتی - امنیتی و نیز گسترش شبکه های ارتباطی مانند خطوط حمل و نقل عمومی

۹- فعالیت بخش خصوصی در زمینه سرمایه گذاری در بخش های مختلف گردشگری روستایی ضمن ارائه تسهیلات لازم به این بخش، نظیر وام های بلند مدت، واگذاری زمین با بهای دولتی برای ایجاد و تأسیس مکان های تفریحی - اقامتی و مذهبی در روستا

منابع :

- اقتداری، احمد: خوزستان کهگیلوی و ممسنی ج ۳، انتشارات انجمن آثار ملی، تهران ۱۳۵۹
- اردستانی، محسن، مبانی گردشگری روستایی، دانشگاه تهران، ۱۳۸۷
- ازکیا، مصطفی و علی ایمانی؛ توسعه روستایی، اطلاعات، تهران ۱۳۸۷.
- پاپلی یزدی، محمدحسین و مهدی سقایی؛ گردشگری، ماهیت و مفاهیم، سمت، تهران ۱۳۸۵.
- سجادی، سیدمنصور/باستانشناسی و تاریخ بلوچستان/ نشر میراث فرهنگی/ تهران ۱۳۷۴
- جوان، جعفر «نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه ای». مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره دوم، دانشگاه فردوسی مشهد. ۱۳۸۳.

جوامع محلی ایفای نقش کند و ضمن افزایش تعاملات اقتصادی رشد دهنده و رشد یابنده میان بخش های مختلف اقتصادی روستا موجب گسترش تعاملات اجتماعی میان جوامع روستایی - شهری و اقوام و ملل مختلف شود.

پس؛ برای افزایش استانداردهای زندگی روستائیان و همچنین کاهش فقر و نابرابری در محیط های روستایی (با توجه به افق و کم بازده بودن مشاغل کشاورزی و صنایع دستی در روستا). گردشگری به عنوان یک گزینه مکمل درآمدی می تواند به عنوان چشم اندازی مطمئن یک توسعه درونزا را به تصویر کشیده و راهی طبیعی برای بهبود وضعیت مناطق روستایی مطرح باشد.

نتیجه :

امروزه گردشگری به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد جهانی سهم چشم گیری را در معادلات بین المللی ایفا کرده است. از این رو با توسعه فعالیت های گردشگری و شناساندن بخشی از جاذبه های جهانگردی ایران به خصوص در روستاها، می تواند به بهبود و ارتقای سطح این فضاها کمک شایانی کرد و برای بهسازی و بازسازی کالبد اقتصادی و اجتماعی آن ها گام های موثری برداشت و با توسعه گردشگری روستایی به اقتصاد ملی کشور کمک کرد. در پژوهش حاضر ضمن تحلیل ادراکی مباحث مربوط به گردشگری روستایی و نقش آن در توسعه روستایی به معرفی جذابیت ها و پتانسیل های طبیعی - تاریخی گردشگری در سیستم اقدام شد بررسی جاذبه های توریستی منطقه مورد مطالعه حاکی از وجود تنوع و فراوانی دارد. وجود جاذبه های طبیعی، تاریخی، فرهنگی، هنری، مذهبی، ورزشی و به خصوص باستانی (وجود شهر سوخته، کاخ ها، ستون ها و نقوش بر جای مانده از تاریخ کهن) در این محل حاکی از آن است که این روستا از قابلیت ها و توانمندی های فراوانی در زمینه جاذبه توریستی برخوردار است.

وجود جاذبه های فراوان انسانی - طبیعی و تاریخی در سیستم نشان از این دارد که این منطقه از توانمندی ها و ظرفیت های فراوانی در خصوص جذب گردشگر برخوردار است. به گونه ای که همه ساله از اقصی نقاط استان و کشور هزاران نفر برای تفریح و تماشای مناطق طبیعی - تاریخی به این منطقه می آیند که این می تواند با مدیریت خردمندانه توام با مشارکت همه جانبه خود مردم زمینه های پویایی اقتصادی - اجتماعی و بالطبع توسعه پایدار این سکونتگاه های انسان را فراهم بیاورد. در نهایت به منظور ایجاد بستر و زمینه های مناسب برای دستیابی به فرایند توسعه در سیستم با تکیه بر کارآیی گردشگری روستایی پیشنهادات زیر ارائه می شود.

۱- بازنگری در طرح هادی روستاها، اجرای دوباره آن با توجه به بافت کالبدی و زیر ساختی موجود متناسب با محل قرارگیری جاذبه ها در روستاها؛

- دیبانی، پرویز: شناخت جهانگردی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ۱۳۷۱
- زاهدی، شمس السادات؛ مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار با تأکید بر محیط زیست، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران ۱۳۸۵
- زنگی آبادی، علی، جمال محمدی و دیبا زیرک باش؛ «تحلیل بازار گردشگری داخلی شهر اصفهان» فصلنامه جغرافیا و توسعه زاهدان، شماره ۸، ۱۳۸۵.
- سینایی، وحید، توسعه پایدار و گردشگری، دو ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره ۹۶ - ۹۵، ۱۳۷۹
- شارپلی، ریچارد جولیا، گردشگری روستایی، رحمت الله منشی زاده و فاطمه نصیری، منشی، تهران، ۱۳۸۰.
- قادری، زاهد؛ اصول و برنامه ریزی توسعه پایداری گردشگری، سازمان شهرداری ها و دهیاری ها، تهران، ۱۳۸۳
- مافی، عزت الله و مهدی سقایی، «تحلیلی بر گردشگری روستایی در پیرامون کلان شهرها»، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۱۰، مشهد ۱۳۸۷.
- محلاتی، صلاح الدین؛ «محیط زیست طبیعی و توسعه جهانگردی پایدار»، اقتصادی، تهران، ۱۳۸۲
- مدهوشی، مهرداد و نادر ناصرپور، ارزیابی موانع توسعه صنعت گردشگری در استان لرستان»، فصلنامه پژوهش های بازرگانی شماره ۲۸؛ ۱۳۸۲.
- هجرتی، محمدحسن؛ جغرافیا و توسعه روستایی، مرکز آبا، تهران، ۱۳۷۹.
- وای.گی، جاگ؛ جهانگردی در چشم اندازی جامع، علی پارسائیان و محمداعرابی، دفتر پژوهشهای فرهنگی، تهران ۱۳۸۲
- Nitsh, B. and van straiten, J, (1995); Rura; Toarism Development: Using & Sustainable Tourism Development Approach in H, Coccossis and P.